

льного відома хоч деякі загальні риси з біографії". Пархоменко вважав за необхідне нагадати "кому слід" про прискорення опрацювання та видання праць Новицького. З іншого боку, на його думку, це "зменшило б провину нашої української громадськості, яка взагалі нечуло реагує й відкликається в подібних випадках". Пархоменко просив Яворницького оцінити цей проект і дати поради щодо пошуку матеріалів про Якова Павловича для публікації відповідного збірника [4, арк. 1–2]. Цей проект здійснений не був. Після "комунізації" Академії наук у 1929 р., показового процесу "Спілки визволення України" 1930 р. та засудження будь-яких "націоналістичних" рухів і тенденцій актуалізація спадщини дослідника запорозьких старожитностей була неможливою, та й над самим Яворницьким уже нависла загроза. Утім, наведений факт усе ж симптоматичний: у Запоріжжі пам'ятали про єдиного авторитетного історика, що мешкав у цьому місті, не забулися його дореволюційні праці та численні експедиції й екскурсії. У народній пам'яті, яку все своє свідоме життя актуалізував Новицький, його образ також набув своєрідних рис і перетворився в місцеву легенду, про яку оповідали всім прибульцям, які починали цікавитися історією краю. К. Пархоменко лише деякий час мешкав і працював у Запоріжжі, але він акумулював оповіді про Новицького та його великі наукові здобутки, як і оповіді про самого вченого, що потребували актуалізації. Нині можна лише пошкодувати, що цей проект бодай на рівні рукопису не був утілений – на той час у Запоріжжі про-

живало багато людей, які добре знали й пам'ятали Новицького, а відтак спогади про нього могли б стати не оціненим джерелом для дослідників творчості Якова Павловича.

Однак загалом маємо констатувати, що з усіх наведених публікацій стаття В. Білого, яка розпочинала академічне вивчення життя і творчості Я. Новицького залишилася неперевершеною. Заслуга автора полягала не лише в наведенні неймовірно цінного матеріалу, але й у високому рівні його наукового аналізу. Окрім того, саме Білий фактично врятував від загибелі великий і цінний архів Я. Новицького. Тож цей дослідник має вважатися не "злим", а "добрим" генієм знання і пам'яті про дослідника запорозьких старожитностей.

1. Білий В. Я.П. Новицький // Записки історико-філологічного відділу УАН. – 1926. – Кн. 7–8. 2. Білий В.В. Минуле етнографії на колишній Катеринославщині та її сучасні завдання // Збірник Дніпропетровського краєвого історико-археологічного музею. – Дніпропетровськ, 1929. – Т. 1. 3. Бровко А. Хто він – Я.П. Новицький // Наука і суспільство. – 1990. – № 4. 4. Дніпропетровський історичний музей ім. Д.І. Яворницького. – КП-83221 / Арх. 19030. 5. Єфремов П.О. Я.П. Новицький (некролог) // Зоря. – 1925. – № 6. 6. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського НАН України. Інститут рукопису. 7. Полонська-Василенко Н.Д. Історична наука в Україні за совєтської доби та доля істориків // ЗНТШ. – Париж; Чикаго, 1962. – Т. CLXXIII. 8. Ульяновський В.І., Абросимова С.В. Листи Я.П. Новицького до Д.І. Яворницького // Український археографічний щорічник. – К., 1992. – Вип. 1. 9. Чернявський Д. Яків Павлович Новицький // Україна. – 1926. – Кн. 1.

Надійшла до редколегії 16.01.06

О. Збаржевецький, асп.

К. МІТЮКОВ – ПРОВІДНИЙ СПЕЦІАЛІСТ КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ В ГАЛУЗІ НАУКИ РИМСЬКОГО ПРАВА

Розглянуто основні аспекти науково-викладацької діяльності професора Київського університету Святого Володимира К. Мітюкова (1846–1884).

The main aspects of research and educational activity of Kiev National Taras Shevchenko University professor K. Mityukov (1846–1884) are examined in the paper.

У середині XIX ст. стимулюючий вплив на розвиток науки римського права в Росії мали розширення сфери капіталістичних господарських відносин і селянська реформа 1861 р. Остання, зокрема, сприяла модифікації інституту власності у сільському господарстві, а отже і розширенню сфери правового регулювання як відносин власності, так і споріднених з ними відносин. Провідним центром дослідження римського права в Україні у цей час був Університет Святого Володимира в Києві. Саме тут, на юридичному факультеті сформувалася школа з вивчення римського права, яка отримала широке визнання. Одним із провідних представників цієї школи був проф. К. Мітюков, який протягом 34 років очолював кафедру римського права і зробив великий внесок у розвиток вітчизняної романістики.

Комплексно проаналізувати науково-викладацьку діяльність К. Мітюкова неможливо без урахування джерел та спеціальної літератури. Джерельну базу представлено архівними [6; 20; 21; 28] й опублікованими [5; 7] документами, що відображають основні етапи наукового життя К. Мітюкова, спогади сучасників [25; 26] та його наукові розробки [9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16], які дають можливість проаналізувати його внесок у розвиток вітчизняної романістики. У XIX – на початку XX ст. життєвий та творчий шлях К. Мітюкова розглядали В. Іконніков [2] та М. Владимирський-Буданов [3], зазначаючи його прекрасний талант викладача, лектора та науковця. Ґрунтовну біографічну довідку подає його син А. Мітюков, перевидаючи батьків "Курс римського права" (1912). В. Нечаєв у своїй статті [18] стверджував, що К. Мітюков за поглядами досить близький до концепцій К. Неволіна. Слід урахувати низку критичних

довідок та рецензій на наукові роботи К. Мітюкова [8; 30]. Важливу інформацію подають також некрологи та різні біографічні довідки [24]. У радянський період діяльність К. Мітюкова майже не досліджувалася, окрім лише ювілейного видання "Історія Київського університету" (1959) [4], тут він згаданий як талановитий романист та ініціатор створення Київського юридичного товариства. Після проголошення незалежності в Україні зростає увага до вивчення римського права як теорії цивільного права, відроджується традиція вивчення даної науки, її історії. З'являється низка статей, у яких висвітлюється внесок київських учених у розвиток вітчизняної романістики, зокрема В. Андрейцева [1], О. Підпригори [22; 23], Н. Кузнецової [23], О. Самойленко [27], Я. Шевченко [28] та ін.

Мітюков Каленик Андрійович (1823–1885) походив з купецького роду. Виховувався в Київській духовній семінарії, а потім (1841–1845) учився на юридичному факультеті Київського університету Святого Володимира, закінчив його зі ступенем кандидата законодавства. У 1846 р. К. Мітюков був призначений виконуючим обов'язки ад'юнкта кафедри римського права Київського університету. У грудні 1847 р. він був удостоєний ступеня магістра цивільного права після захисту дисертації на тему "О признании тяжущихся сторон на суде по делам гражданским", а вже у квітні 1848 р., був затверджений на посаді ад'юнкта. 10 січня 1851 р. він захистив дисертацію на тему "О наследстве по римским законам" і був удостоєний ступеня доктора римського права, а також затверджений у званні екстраординарного професора кафедри римського права [2, с. 441]. У червні 1852 р. Каленик Андрійович був затверджений у званні ординарного

професора тієї ж кафедри. У січні 1857 р. К. Мітюков був відраджений з ученою метою за кордон, звідки повернувся в серпні 1858 р. Під час подорожі він відвідав Німеччину, Францію, Італію, Грецію [19, с. 1–12].

Правознавець неодноразово обирався деканом юридичного факультету (з 1861 по 1863 р. і з 1865 по 1867 р.), а також проректором університету (з 1863 по 1865 і з 1867 по 1871 р.), часто у відсутність ректора університету виконував його обов'язки. 23 березня 1865 р. Каленика Андрійовича було обрано ректором Університету Святого Володимира на 4 роки, але 27 вересня того ж року було звільнено з цієї посади за власним бажанням і залишено у званні ординарного професора на кафедрі римського права. У жовтні 1871 р. після 25 років викладацької діяльності вчений отримав звання заслуженого ординарного професора, і був залишений на службі ще на 5 років. У 1876 р. він знову залишений на службі в університеті на друге п'ятиріччя, а в 1881 р. – на третє [29, арк. 12]. Учений був одним з ініціаторів заснування при університеті Київського юридичного товариства (1877). За час служби в університеті Каленик Андрійович одержав кілька орденів і закінчив її в одному з найвищих в імперії чині таємного радника [4, с. 245].

К. Мітюков розпочав свою науково викладацьку діяльність у досить складний для факультету та університету час. Після введення нового університетського статуту (1842), юридичний факультет занепадає, змінюється система викладання. З виходом К. Неволіна факультет перебував у кризовому становищі, суттєво зменшився професорський склад (залишилося лише три професори: С. Богородський, М. Іванішев та О. Федотов-Чеховський). Хвиля негараздів протекла по всіх кафедрах юридичного факультету. З особистих причин кафедру російських законів залишає С. Орнатський. Вакантну кафедру очолює О. Федотов-Чеховський, який з 1839 р. очолював кафедру римського права. Іде процес об'єднання кафедр римського права і російських законів. О. Федотов-Чеховський тепер одночасно читає обидва предмети. За словами М. Володимирського-Буданова, внаслідок об'єднання кафедр кафедра римського законодавства поступово занепадає (у 1844/45 рр. та на початку 1846 р. римські закони читаються як предмет, що не належить до навчального плану) [3, с. 394]. О. Романович-Славачинський стверджував, "що переіменувши кафедру римського права на кафедру російських законів О. Федотов-Чеховський утратив свою професорську репутацію" [25, с. 165]. Для відновлення викладання та вивчення такої важливої науки як римське право, 31 грудня 1844 р. попечитель запропонував Раді створити конкурс для заміщення кафедри, який, все ж не дав позитивного результату, тому керівництво університету вирішило шукати компетентну особу серед власних вихованців. Так юридичний факультет і вчинив, і, за словами В. Володимирського-Буданова, досяг блискучого результату. Кафедра римського права, отримала з 1846 р. такого талановитого та обдарованого вченого як К. Мітюков, який із честю і великою користю працював на ній до кінця своїх днів. Придбанням такого вченого факультет майже відновив свою попередню силу [3, с. 394].

Римське право для проф. К. Мітюкова було основним предметом, який він вивчав та викладав упродовж усього свого життя, до якого ставився з усією відданістю. Як свідчать сучасники, цей предмет надавав йому величозного образу "професора-римлянина", адже в його характері та красномовстві дійсно сформувалися риси римського типу, "природою ли ему данные, нукою ли римского права ему привитые" [17, с. 2].

Наукова спадщина К. Мітюкова невелика. По суті, після захисту дисертації усе подальше життя він працював лише над однією книгою. Усупереч скептикам ця праця – нині широко відомий "Курс римського права" – була опуб-

лікована в 1883–1884 рр. в "Университетских известиях", потім вийшла окремим виданням і врешті-решт стала вважатися одним із кращих вітчизняних посібників з римського приватного права [27, с. 87]. Слід зазначити, що вітчизняна література з римського права в середині XIX ст., була вкрай обмеженою, особливо відчувалася потреба в підручниках даної тематики та посібниках для занять. Не враховуючи декількох неповних перекладів з іноземної мови, які на той час уже вийшли з ужитку, та всіма забутих підручників Цветаєва, Рождественского, Камбека, останній з яких належить до 1845 р., російська література мала лише невдалу та незакінчену спробу у викладанні римського права проф. Дидинським (Начала римського права. – Варшава, 1876. – Ч. I.), і короткий огляд головних положень римського права (інституцій) М. Капустіна. Вітчизняні романисти до середини XIX ст. не могли ніяк поділитися з публікою запасом своїх наукових знань, роздумів та висновків. Навіть відомий московський романист М. Крилов не видав своїх записок [8, с. 2]. Ураховуючи вищезазначене, книга К. Мітюкова стала справжнім бестселером у науковому світі. Ця праця є курсом лекцій, прочитаних у Київському університеті, частина яких була видана для студентів невеликим накладом літографічним способом у 1870–1873 рр. [2, с. 441–443].

За даною працею ми можемо дати аналіз поглядам К. Мітюкова на римське право. Курс включає в себе загальний вступ у науку римського права та першу частину – систему римського права. У вступі в короткий формі професор стверджує, що в системі юридичної освіти римське право, за майже загальним переконанням, вважається вірним методом виховати юриста в істинному сенсі. Такий погляд на римське право в цьому відношенні впливає з кількох причин:

✓ У жодному праві немає так багато перевірених довгим досвідом всезагальних юридичних істин, як у праві римському. Універсальний характер цього права був неминучим наслідком історичного розвитку Риму. Як владики майже всього стародавнього світу, Рим мусив був зробити цивільне право загальне для всіх різноманітних народів своїх. Вільно, правильно, шляхом звичаїв та науки здійснювався довгий процес переродження римського національного права (*jus civile*) у право загальнонародне (*jus gentium*). Як багато дійсно істинного в цьому римському загальнонародному праві, тому не дивно, що багато положень його, особливо з права майнового, ввійшли в кодекси діючі і в наш час;

✓ У жодному праві юрист не знайде такої зразкової юридичної техніки, як у праві римському. Римські юристи в найвищій мірі володіли мистецтвом розбору на окремі частини найскладніших юридичних випадків, приводили в належний стан заплутані відносини, і для будь-якого юридичного факту знаходили вірне правило. Визнана також всіма здатність цих юристів логічно проводити загальні положення до найвіддаленіших наслідків;

✓ Особлива виховна сила римського цивільного права міститься в художньому таланті римських юристів. Римський народ визнаний класичним народом права. Цей юридичний талант народу блискуче виражений у юристах, які володіли творчим мистецтвом права [16, с. 2–4].

З усіх частин римського права, стверджує К. Мітюков, особливо важливе значення має право цивільне. Майже виключно цим правом і займалися юристи. В історії позитивних прав римське цивільне право є наслідком цивільних прав майже всього культурного стародавнього світу й основою цивільних прав майже всіх культурних нових народів. У теорії цивільного права, продовжує К. Мітюков, римське право є першою науковою формою цивільного права взагалі. З XII ст. і донині це право слугує основою багатьох наукових праць. Ще недавно вся теорія цивільного права опиралася на положення права римського. У наш час багато основних термінів цивільного права є тер-

мінами саме римського права. У майбутньому потрібно буде створити на основі римського права загальну науку цивільного права, наголошує К. Мітюков, пояснюючи цим особливість даної науки [16, с. 2].

Далі професор пояснював саму структуру римського права та його поділ. Він зазначав, що з наукового погляду право всякого народу має дві сторони: систематичну та історичну. На даний момент усяке право поділяється на частини, які взаємно доповнюють одна одну. Це сучасне розмаїття права приведення в правильний порядок, складає систему або її догму. Однак перш ніж право дійшло до цього висновку воно пережило різні зміни разом із життям народу, серед якого існувало і діяло. Це послідовне розмаїття права, цей процес розвитку права до відомого даного моменту складає його історію [16, с. 7].

Право римське має також історію та догматику. Історія даного права, стверджує правознавець, має вивчатися до того моменту, коли зупинився його рух вперед. Таким моментом вважається час імператора Юстиніана. На думку К. Мітюкова слід при цьому питанні не йти далі середини III ст. н. е., коли повністю було вичерпано продуктивну силу римської юриспруденції. Однак і наступні за тим періоди являють нам деякий, хоч і не зовсім свідомий та вдалий розвиток римського права. Воно завершується законодавчою діяльністю імператора Юстиніана, який підготував римське право до життя серед нових народів. На цій основі К. Мітюков у своїй монографії досліджує історію римського права саме до систематизації римського права імператором Юстиніаном у VI ст. У цей час, на думку науковця, цілком зупинився рух римського права вперед. Тоді ж було створено той збірник права, який слугує основним джерелом для вивчення права римського. Римське цивільне право, стверджує професор, як воно викладене в Юстиніанівському збірнику (*corpus juris civilis*) складає предмет догматики. Найістотніший матеріал цієї догматики дають Дигести Юстиніана, а також учення юристів класичного періоду [16, с. 7], тому основним джерелом з вивчення римського права, як і більшість романистів XIX ст., Каленик Андрійович вважав Юстиніановий збірник права, відомий ще як *Corpus juris civilis*. Він складається із кількох основних частин:

- ✓ Інституції, поділені на чотири книги. Це – короткий виклад власне цивільного права, яке слугувало посібником для початкового вивчення права. Юстиніан тому і назвав свої інституції: *totius legitime scientiae prima elementa*;

- ✓ Пандекти або Дигести, поділені на 7 частин та 50 книг. Це – низка витягів, які були зроблені із творів 39 римських юристів класичного періоду римського права I–III ст. до н. е. Дигести зберегли для нас майже всю юридичну літературу римлян. Вони створили капітальну і важливу частину Юстиніанового збірника. Юстиніан назвав свої Дигести: *proprium et sanctissimum templum justitiae* [16, с. 3].

Особливо багато уваги в тогочасній цивілістиці приділялося дослідженню проблем права власності [28, с. 7–10]. Так, між багатьма блискучими місцями "Курсу римського права" зазначимо § 2, історичну довідку про форми приватної власності у римлян. Слід зазначити, що із проведенням у Росії селянської реформи, у другій половині XIX ст., дана тема була досить актуальною. На кількох сторінках це важке питання було викладено так детально і просто, що його історико-правові конструкції може зрозуміти кожен. У даній важливій темі коротко і зрозуміло розкрито основні історичні форми інституту приватної власності Стародавнього Риму від найдавніших часів, коли існувало стародавнє римське право (*jus Quiritium*), яке надавало цьому інституту особливості, суто національної форми (це т. зв. квіритська власність), до періоду панування права народів (*jus gentium*), за яким власність вважалася інститутом права всіх народів. Тут автор зазначає, що історія має здатність повторюватися, коли стверджує у висновку той факт, що власність прийшла знову до єдності, з якої вийшла, тобто стала національною, на момент якої

власність іноземців та власність провінційна не могли вже утриматися, після того як усі вільні, піддані Риму, отримали право римського громадянства, й Італія втратила свої переваги над іншими частинами імперії [16, с. 104–107]. Історична школа права, писав Каленик Андрійович, переконана всіх, що ґрунтовно вивчити римське, як і будь-яке позитивне право, можливо лише шляхом історичного дослідження [28, с. 10].

К. Мітюков у своїй монографії у питанні права власності виділяє і позитивне, і негативне. Позитивним є право власника вільно розпоряджатися своєю річчю (необмеженість власності), а негативним – його право усувати будь-яку іншу особу від впливу на цю річ (виключність власності). У науці цивільного права правовідносини власності випливають із загальних визначень інститутів цивільного права. За усталеною думкою, право власності – це панування особи над річчю, яке існує саме по собі незалежно від відносин між особами. К. Мітюков вважав, що право на річ дає відповідному суб'єкту безпосередню, виключну й обов'язкову для всіх владу над річчю. Суб'єкт цієї влади сам розпоряджається річчю; ніхто інший не має права впливати на його річ, у чій би руках вона не знаходилася. Особа, яка має право на неї, може у судовому порядку вимагати визнання цього права і видачі речі [16, с. 108; 29, с. 9].

За К. Мітюковим, предметом власності може бути лише певна, окрема річ. Предмети нематеріальні не можуть бути предметами власності. Він зазначив, що римське право не знало власності на твори духа, так званої літературної і художньої власності.

Та все ж, на жаль, "Курс римського права" К. Мітюкова не був повним, – він містить у собі лише вступ у систему римського цивільного права. Це була перша частина, адже, судячи з § 5 вступу, планувалося в другій частині помістити історію права римського. Ми маємо лише догматичне викладення римського права, але воно було б ще зрозуміліше для науковця, якби він мав можливість одразу ж прослідкувати й історичну долю римського права, хоча в необхідних випадках [16, с. 20, 104, 193] автор згадує про історичний хід римського законодавства (історію державних та правових інститутів).

Загальне визнання К. Мітюкову принесли не так адміністративні здібності і вчені заслуги, як рідкісний талент лектора. Він вважався одним із кращих викладачів юридичного факультету Київського університету [22, с. 18].

Вихованці факультету 1846–1880 рр. одноголосно свідчать, що твердим розумінням цивільного права і звичкою до логічного аналізу юридичних явищ вони зобов'язані саме лекціям К. Мітюкова [3, с. 394; 25, с. 167].

Спирючись на архівні джерела, спогади сучасників та історіографічну літературу є можливість розкрити методу викладання римського права Каленика Андрійовича. Ще студентом, на останньому, четвертому курсі, його було зачислено на посаду виконуючого обов'язки ад'юнкта на правах старшого вчителя гімназій (ЦДІА України. – Ф. 707, оп. 12, спр. 112, арк. 3–5). Спочатку Рада юридичного факультету доручила йому викладання історії римського права та деяких інших предметів, які читалися на кафедрі римського права, які вів під суворим наглядом свого наставника О. Федотова-Чеховського, по 3 год на тиждень. Інші лекції – "Вступ у систему римського права", "Вчення про особу", "Пояснення Ульпіана" – ще змушений був читати сам О. Федотов-Чеховський [20, арк. 45–46].

"Історія римського права" у той час викладалася для студентів першого та другого курсів. Так як учителями і наставниками К. Мітюкова були К. Неволін, цивілісти О. Федотов-Чеховський та С. Орнатський, які навчали його за традиціями німецької школи права, то особливу увагу при підготовці лекційного курсу він приділяв авторам саме цього напрямку: К. Савін'ї, Г. Пухти, Г. Бурхарта, К. Вангерова [18, с. 258]. Після загального вступу в науку римського права та історії його законо-

давства, викладач подавав саму історію, поділяючи її на чотири періоди. У кожному з періодів він звертав увагу слухачів на два головні питання: 1) історія джерел права; 2) історія державного ладу Риму, особливо законодавчих та судових органів [21, арк. 63].

У 1848 р., після призначення К. Мітюкова ад'юнктом, йому було дозволено читати систему римського права та його історію, по 4 год на тиждень. Викладач використовував при цьому велику кількість наукової літератури вітчизняних та зарубіжних авторів. У 1849 р. О. Федотов-Чеховський передає К. Мітюкову право вести практичні заняття – пояснювати законодавчу творчість Ульніана та інших юристів, по 1 год на тиждень, перекладаючи їхні титули [20, арк. 45].

Після захисту докторської дисертації та призначення К. Мітюкова ординарним професором по кафедрі римського права йому було надано право читати всі курси, які належали до цієї кафедри та проводити практичні заняття. В основному лекції К. Мітюкова мали практичний характер, в основі яких лежав повний розбір джерел права. Адже із 50-х рр. XIX ст. він зосереджує увагу на науковій розробці джерел римського права, у яких, за словами професора "...только и можно понять юридический гений римлян и изучить право их в неповрежденном виде" [16, с. 2]. Робота над цими джерелами вимагала від професора знань багатьох допоміжних, технічних дисциплін: стародавньої грецької та римської філології, з римської історії літератури, із юридичної герменевтики та поліграфії. Усе ж надбання цих знань, необхідних для солідного вченого, на той час були майже неможливими без порад та рекомендацій учених, які спеціалізувалися в цій галузі. Це змусило проф. К. Мітюкова зробити наукову подорож до Німеччини, країни класичної з науки римського права, Італії, Франції, яку здійснив у 1857–1958 рр. [19, с. 1–12].

К. Мітюков поступово стає одним з найкращих викладачів університету. Правознавець викладав курси "Історія римського права", "Вступ до римського права", "Джерела римського права", "Система римського права". За спогадами А. Романовича-Славатинського, який слухав лекції К. Мітюкова, особливо пам'ятними були його лекції із загальної частини римського права, у яких із чудовою легкістю пояснювалися найзаплутаніші положення та найскладніші ідеї [25, с. 167]. За простотою і витонченістю форм, при глибокому і складному змісті це був вищий рівень лекторського мистецтва, зразок академічного читання, який рідко тоді зустрічався не тільки в російських, але і в закордонних університетах [2, с. 442].

Отже, підсумовуючи науково-викладацьку діяльність професора-романіста Київського університету Святого Володимира К. Мітюкова, слід зазначити, що він завжди був одним з найкращих професорів Київського юридичного факультету, який міг пишатися тим, що одна з його важливих кафедр мала своїм представником талановитого романіста в Росії. Досить вагомим є його внесок у розвиток сучасної науки римського пра-

ва, історії стародавнього Риму та вітчизняної цивілістики. Протягом 34 років К. Мітюков читав курси з історії та системи римського права, які справляли на студентів глибоке враження, адже його манера викладання вирізнялася пластичністю, що назавжди закарбувала основні ідеї права в молодих слухачів, які вміли цінувати таку манеру. Як зазначає відомий український правник О. Підпригора [22, с. 18], Каленик Андрійович виростив плеяду видатних романістів-цивілістів, серед яких Л. Казанцев, Й. Покровський, син, А. Мітюков та багато інших, навколо яких поступово сформувалася школа видатних юристів-романістів, що не поступалася своїми науковими досягненнями західноєвропейським університетам, фундатором якої вважають саме К. Мітюкова.

1. Андрейцев В.І. Юридичний факультет – флагман правничої освіти в Україні // Вісник КНУ. Серія юридичні науки. – 2000. – Вип. 39.
2. Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского университета Святого Владимира / Под ред. В.С. Иконникова. – К., 1884.
3. Владимирский-Буданов М.Ф. История Императорского Киевского университета Святого Владимира. – К., 1884.
4. История Киевского университета (1834–1959) / За ред. О.З. Жмудского. – К., 1959.
5. Киевский университет. Документы и материалы (Под ред. М.У. Белого). – К., 1984.
6. Конспект лекций проф. К.А. Митюкова // ЦНБУ, ІР. – Ф. 147 (П. Скорделі), од. зб. 28, арк. 3–36. 7. Краткие отчеты по Университету Св.Владимира в 1858–59 и 1859–60 учебных годах. – К., 1861.
8. "Курс римского права" К. Митюкова // Киевлянин. – 1885. – № 43.
9. Митюков К.А. (Рецензия) Кистяковский А.Ф. Исследование о смертной казни : Дис. ст. магистра уголовного права // УИ. – 1867. – № 9.
10. Митюков К.А. (Рецензия) Капустин М.Н. Институции римского права // УИ. – 1868. – № 6.
11. Митюков К.А. (Рецензия) Дыдынский Ф. Начала римского права. Ч. 1 // УИ. – 1876. – № 10. – С. 447–455; № 12.
12. Митюков К.А. (Рецензия) По поводу статьи Муромцева С.А. "О владении по римскому праву" // УИ. – 1877. – № 2. – С. 29–47; № 3.
13. Митюков К.А. (Рецензия) Guido Padelletti. Storia del diritto Romano Manuale ad uso delle scuole (1878) // УИ. – 1879. – № 5.
14. Митюков К.А. (Рецензия) По поводу статьи в "Юридическом вестнике" (о диспуте Загоровского) // УИ. – 1879. – № 9.
15. Митюков К.А. (Рецензия) Рецензии сочинений представленных в Юридический факультет для получения ученых степеней и званий. (Проф. Демченко, маг. Кауфмана и канд. Куплевского). Профессоров Н.Х. Бунге, К.А. Митюкова, А.В. Романовича-Славатинского // УИ. – 1877. – № 5.
16. Митюков А.К. Курс римского права. – К., 1884; 1912.
17. Митюков К.А. (Некролог) // Киевлянин. – 1885. – № 45. – С. 2; Московские ведомости. – 1885. – № 63.
18. Нечаев В. Наука гражданского и римского права // Русский биографический словарь. – М., 2001. – Т. 18.
19. Отчет о занятиях во время пребывания за границею проф. К. Митюкова // ЖМНП. – 1859. – № 102.
20. Отчет университета за 1850 год // ДАК. – Ф. 16, оп. 465, спр. 85, арк. 1–195.
21. Отчет университета за 1857 год. – ДАК, ф. 16, оп. 465, спр. 115, арк. 1–201.
22. Підпригора О.А. Римське приватне право. – К., 2001.
23. Підпригора О.А., Кузнецова Н.С. Цивілістична наука в київському університеті імені Тараса Шевченка // Вісн. КНУ. Серія юридичні науки. – 2000. – Вип. 39.
24. Писатели умершие в 1885 году // Исторический вестник. – 1888. – Т. 34.
25. Романович-Славатинский О.О. Спогади про Київський університет в 1843–1854 рр. // З іменем Святого Володимира / В.А. Короткий, В.І. Ульяновський. – К., 1994. – Кн. 1.
26. Романович-Славатинский О.О. Моя жизнь и академическая деятельность 1832–1884 гг. / Вестник Европы. – 1903. – Кн. 1–6.
27. Самойленко О.О. Мітюков (Мітюков) Каленик Андрійович // Антологія української юридичної думки / За ред. Я.М. Шевченко. – К., 2003. – Т. 6.
28. Шевченко Я.М., Бабаскін А.Ю. Цивільні правові дослідження українських вчених у XVIII – першій половині XX століття // Антологія української юридичної думки / Відп. ред. Я.М. Шевченко. – К., 2003. – Т. 6.
29. Формулярний список о службе К.А. Митюкова // ЦДІАУ в м. Києві. – Ф. 707, оп. 37, с. 202, арк. 1–22.
30. Языков Д.Д. Обзор жизни и трудов покойных русских писателей. – СПб., 1888. – Вып. 5.

Надійшла до редколегії 18.01.06

О. Комаренко, канд. іст. наук,
А. Ільченко, асп.

ВИНИКНЕННЯ ОПОЗИЦІЇ ВСЕРЕДИНИ ЗБРОЙНИХ СИЛ ЧІЛІ В ПЕРІОД ДИКТАТУРИ АУГУСТО ПІНОЧЕТА

Досліджено причини виникнення опозиції всередині Збройних сил Чилі в період диктатури Аугусто Піночета, прояву опозиційності та її вплив на подальшу долю зазначеного режиму.

The reasons for opposition rise in Chile Armed forces during Augusto Pinochete are studied in the article, as well as its expression and its influence over the future of the regime.

Армія, її вплив на суспільство та політична позиція є надзвичайно важливими факторами для характеристики будь-якої політичної системи. Особливої актуальності набуває дане питання при дослідженні режиму Аугусто Піночета. Адже цей диктатор не лише був головно-

командуючим збройних сил, що прийшов до влади внаслідок військового перевороту, він ще й перетворив армію на головний засіб контролю над державою, оскільки за його правління саме військові керували всіма сферами життя країни. Таким чином, вони були голо-